

Międzynarodowe Seminarium

*Teoretyczne i praktyczne problemy przepadku mienia (konfiskaty)
w systemie prawa angielskiego i polskiego
(przepisy materialne, procesowe i wykonawcze),
Wrocław 26–27 kwietnia 2007 r.*

Na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego odbyło się polsko-angielskie seminarium zorganizowane wspólnie przez Katedrę Kryminologii i Prawa Karnego Gospodarczego, Ministerstwo Sprawiedliwości i Ambasadę Brytyjską w Warszawie.

W sumie przedstawiono: 12 referatów (6 polskich i 6 angielskich). Referaty dotyczyły zagadnień o charakterze teoretycznym i praktycznym. W seminarium uczestniczyli przedstawiciele nauki oraz praktycy – prokuratorzy i sędziowie z całej Polski. Panelowi przewodniczył kierownik Katedry Kryminologii i Prawa Karnego Gospodarczego, prof. dr hab. Zygfryd Siwik, drugiego dnia również James Perry, Dyrektor Proceeds of Crime Operations, SOCA.

Szerokie wprowadzenie do problematyki seminarium stanowił referat prof. Z. Siwika pt. *Środek karny przepadku korzyści majątkowych pochodzących z przestępstwa w polskim prawie karnym – ujęcie systemowe*. Na wstępie zwrócono uwagę na potrzebę uporządkowania terminologii (m.in. różne nazwy normatywne „konfiskaty mienia”, problem relacji między ogólnym przepisem art. 46 Konstytucji RP a odpowiednimi przepisami szczególnymi w różnych kodeksach z lat 1997–1999). Przy tej okazji wskazano na skomplikowaną ewolucję „przepadku korzyści majątkowych pochodzących z przestępstwa w dotychczasowym polskim systemie prawa (np. całkowite zniesienie konfiskaty mienia w 1990 r., a zwłaszcza brak jej w ustawie o ochronie obrotu gospodarczego w 1994 r., trudności legislacyjne z jej przywróceniem w okresie nowej kodyfikacji karnej z 1997 r., kontrowersje co do charakteru prawnego pierwotnej treści art. 45 k.k., swoista dwutorowość regulacji w k.k.s. z 1999 r., brak spójności systemowej w nowelizacjach z lat 2001–2005). Szczegółowej analizie poddano całość norm trojakiego rodzaju: materialne, procesowe i wykonawcze, m.in. w zakresie kluczowej nazwy środka karnego i jej relacji do typowych instytucji w postaci jego równowartości, zakresu przedmiotowego i podmiotowego (sprawa, osoby najbliższe, a zwłaszcza osoby trzecie), przesłanek stosowania (np. kwestia wykładni „pośredniości”) i „korzyści majątkowych znacznej wartości”, trybu orzekania (kwestia obligatoryjności), zasad wymiaru (np. orzekanie środka zabezpieczającego) i skutków

prawnych (np. moment przejścia własności na rzecz Skarbu Państwa). Na tym tle podkreślono wiążąco rolę przepisów materialnoprawnych w k.k. z 1997 r. i k.k.s. z 1999 r. Ciekawe okazały się relacje „przepadku korzyści majątkowych” do innych majątkowych kar i środków karnych, zwłaszcza jego subsydiarny charakter do pokrewnego środka karnego przepadku przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa (zakaz kumulacji obu środków karnych, klauzula pierwszeństwa praw podmiotów trzecich). Wiele problemów interpretacyjnych wywołuje polska regulacja przerzucenia ciężaru dowodowego do pochodzenia niektórych składników majątkowych. W tym zakresie omówione przesłanki wzruszalnego domniemania prawnego oraz sposoby jego obalenia. Przedstawiono także typowe niespójności zewnętrzne na tle polskiej ustawy z 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. W końcowej części referatu omówiono projekty wprowadzenia w Polsce w roku 2007 r. tzw. rozszerzonej konfiskaty mienia, w związku z koniecznością implementacji Decyzji Ramowej Rady Unii Europejskiej z 24 lutego 2005 r. No 2005/2/12 WSiSW w sprawie konfiskaty korzyści, narzędzi i mienia pochodzących z przestępstwa.

Kolejny referat został przedstawiony przez A.J. Kauca (prokuratora Prokuratury Krajowej), *Przepisy polskiego prawa karnego dotyczące przeciwdziałania wprowadzeniu do obrotu korzyści majątkowych pochodzących z przestępstwa*. Celem referatu było przedstawienie (zwłaszcza pod względem historycznym i praktycznym) rozwiązań normatywnych polskiego prawa karnego (*sensu largo*), w okresie od ustawy o ochronie obrotu gospodarczego z 1994 r. (art. 5), poprzez kodeksową regulację prawną (art. 299 k.k.) – przestępstwa prania pieniędzy (stan obowiązujący i nowelizacje), aż do rozwiązań ustawy o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu z 2000 r. (podstawowe rozwiązania instytucjonalne i karnoprawne).

Z kolei dr hab. J. Skorupka (Katedra Postępowania Karnego, UW) w referacie *Zabezpieczenie majątkowe grożącego przepadku korzyści majątkowej pochodzących z przestępstwa w polskiej procedurze karnej* odniósł się najpierw do ogólnych zagadnień o charakterze materialnoprawnym (pojęcie korzyści majątkowej, charakter prawny i zakres domniemań prawnych środka karnego przepadku przedmiotów i środka karnego przepadku korzyści majątkowych). Następnie przedstawiono szczegółowe kwestie o charakterze procesowym (charakter prawny i funkcje zabezpieczenia majątkowego, m.in. zasadnicza funkcja gwarancyjna zabezpieczenia, funkcja prewencyjna), przedmiot zabezpieczenia majątkowego, sposób wykonania zabezpieczenia (wskazując m.in. na relacje do art. 754 § 1 i 755 § 1 k.p.c.) oraz właściwość organów wykonujących zabezpieczenie majątkowe, środki zaskarżenia, wreszcie upadek zabezpieczenia). Z przeprowadzonej analizy art. 291 § 1 k.p.k. wynika m.in., że „przepadek” ma charakter wieloodmianowy. Przedmiot zabezpieczenia majątkowego nie ma zatem charakteru jednorodnego. W omawianym zakresie odniesiono się ponadto do rozwiązań legislacyjnych ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z 2002 r., zwracając uwagę na: wieloodmianowość przepadku (art. 9) i dopuszczalność stosowania zabezpieczenia (art. 26). Zwrócono uwagę także na dopuszczalność zabezpieczenia mienia w kontekście konstytucyjnych zasad i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego oraz zgodności z Kon-

wencją Praw Człowieka i I Protokołem do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1952 r.

Jeżeli chodzi o część międzynarodową seminarium, to problematyka ta – została przedstawiona w trzech referatach (co zasługuje na podkreślenie): dwóch polskich i jednym angielskim. Problematyka uregulowań międzynarodowych dotyczyła głównie aktów prawa wspólnotowego.

Przedmiotem pierwszego referatu *Internacjonalizacja konfiskaty mienia z perspektywy regulacji prawnych ONZ* przedstawionego przez T. Hachoła (Katedra Kryminologii i Prawa Karnego Gospodarczego UWr), była analiza trzech Konwencji Narodów Zjednoczonych: a) o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, b) przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, c) przeciwko korupcji. Problematykę trzech konwencji ujęto w sposób kompleksowy. Podkreślono, że przyjęte przez polskiego prawodawcę rozwiązania legislacyjne są bardziej uniwersalne niż regulacje międzynarodowe. Zwrócono uwagę, że Konwencje nie przewidują rozwiązań nakładających na sygnatariuszy obowiązku wprowadzenia uregulowań normatywnych, obciążających sprawcę przestępstwa dowodem legalnego pochodzenia majątku czy wymogu wprowadzenia rozwiązania przerzucającego ciężar dowodu na sprawcę przestępstwa. Następnie odniesiono się porównawczo do uregulowań niemieckiego prawa karnego. Przybliżone zostały dwie instytucje: tzw. kara majątkowa i rozszerzona konfiskata mienia. Na uwagę zasługuje fakt, że oprócz przedstawienia ogólnych założeń obu instytucji, zasygnalizowano konstytucyjny problem nieobowiązującej już instytucji kary majątkowej (orzeczenie niemieckiego Trybunału Konstytucyjnego z 2002 r.). Wskazano także, że wątpliwości ukształtowane na gruncie niemieckiego prawa karnego mogą być aktualne w odniesieniu do proponowanych w Polsce rozwiązań normatywnych (problemy o charakterze intertemporalnym oraz materialnym).

S. Parkitny (Katedra Kryminologii i Prawa Karnego Gospodarczego UWr), odnosząc się do międzynarodowego porządku prawnego, dokonał szczegółowej analizy porównawczej aż pięciu ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych i dwóch protokołów wg następującego schematu: pojęcie konfiskaty mienia i innych pojęć pokrewnych, zakres przedmiotowy przestępstw i ich rodzaje, skutki karnoprawne orzeczenia konfiskaty mienia, ochrona praw podmiotowych (sprawców i osób trzecich), procedura stosowania konfiskaty mienia oraz wreszcie procedura jej wykonywania. Wskazano także, iż przedstawione rozwiązania umów międzynarodowych cechuje m.in. brak jednolitego i powszechnie przyjętego w konwencjach pojęcia konfiskaty mienia, ograniczony zakres przedmiotowy przestępstw odnoszący się tylko do trzech typów czynów karalnych: korupcji (w zasadzie różnych ich rodzajów i odmian), prania pieniędzy czy tzw. przestępstw księgowych. Niejednolity charakter rozwiązań umów międzynarodowych odnosi się także do stosowania w praktyce konfiskaty mienia i procedury jej wykonywania. Jeżeli natomiast chodzi o prawa podmiotowe sprawców przestępstwa i osób trzecich, w zasadzie poza Konwencją o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa pozostałe Konwencje i Protokoły odnoszą się w omawianym zakresie jedynie do jurysdykcji. Jak podkreślono, taki brak spójności pomiędzy konwencjami (i protokołami) stanowi wynik braku wspólnego aktu, jakim mógł-

by być *Europejski kodeks karny*. Zwrócenie uwagi na te rozbieżności stwarza możliwość zgłoszenia propozycji o charakterze *de lege ferenda*.

W trzecim referacie przedstawionym przez: Joanne Hacking i Dianę Stanton, pt. *Międzynarodowa pomoc prawna i regulacje dotyczące konfiskaty mienia* (m.in. uregulowania międzynarodowe (dwie konwencje, Protokół do Konwencji oraz Decyzja Ramowa oraz unormowania angielskie (POCA – Proceeds of Crime Act 2002 r.)). Referat objął swoim zakresem następujące kwestie: zasięgnięcie informacji (finansowych) za granicą, zagraniczny nakaz zatrzymania (także Council Framework Decision z 2002 r. o wykonywaniu wewnątrz UE nakazów zajęcia mienia lub dowodów) i konfiskatę mienia za granicą. Jeżeli chodzi o regulację angielską, to unormowania dotyczące zasięgnięcia informacji finansowych na wniosek innego państwa w ramach międzynarodowej pomocy prawnej w angielskim porządku prawnym zostały określone przez Crime Act 1990 r. Z kolei przesłanki zajęcia mienia (na wniosek „innego państwa”) reguluje Proceeds of Crime Act, który wymienia następujące kwestie: 1) mienie znajduje się na obszarze terytorialnym Anglii i Walii, 2) w państwie występującym z nakazem zajęcia mienia wszczęto śledztwo lub inne postępowanie, 3) nakaz zajęcia mienia uzasadniony jest przestępczym działaniem sprawcy, 4) zgodnie z brytyjskim porządkiem prawnym, na jego terytorium za takie zostało uznane. Następnie przesłanki odnoszące się do wykonania nakazu konfiskaty mienia zostały także określone w Proceeds of Crime Act.

Szczególnie zainteresowanie wzbudziły referaty przedstawione przez delegację brytyjską, dotyczące rozwiązań legislacyjnych. Zaprezentowana problematyka przypadku mienia dotyczyła trzech przedstawionych płaszczyzn: cywilnej i na drodze karnej, a także wspomnianej już powyżej – międzynarodowej pomocy prawnej i regulacji prawnych dotyczących konfiskaty i zabezpieczenia mienia. W zasadzie rozwiązania legislacyjne prawa angielskiego przewidują dwa postępowania prowadzone w celu odzyskania mienia: na drodze cywilnej i karnej. Nadmienić należy, że prawo angielskie przewiduje możliwość zatrzymania i uruchomienia procedury zmierzającej do przypadku mienia, którym dysponuje Policja i urzędy celne.

Jeżeli chodzi o odzyskiwanie mienia na drodze cywilnej, to problematyka ta została przedstawiona przez Dianę Stanton (*Odzyskiwanie owoców przestępstwa na drodze cywilnej*) oraz Rody Cook (*Odzyskiwanie owoców przestępstwa na drodze cywilnej – postępowanie wykrywcze i praktyczne zastosowanie instrumentów prawnych – prezentacja kasusów*). Podstawę prawną dla prowadzenia tego postępowania stanowi regulacja prawna zawarta w Proceeds of Crime Act 2002 – PoCA (tzw. ustawa o dochodach z działalności przestępczej), nadająca uprawnienie Dyrektorowi Agencji ds. Odzyskiwania Mienia (Assets Recovery Agency – ARA) do występowania na drogę postępowania cywilnego.

Na początku przedstawiony został charakter instytucjonalny Agencji ds. Odzyskiwania Mienia (Assets Recovery Agency – ARA), założonej w 2003 r. Następnie zwrócono uwagę na zadania ARA (m.in. prowadzenie postępowania w sprawie odzyskiwania mienia, przeprowadzanie konfiskaty mienia w imieniu innych agencji, czy podejmowanie działań o charakterze doradczym). Zwrócono uwagę, że PoCA przyznaje także, uprawnienie ARA do zabezpieczenia mienia podczas postępowania cywilnego. Zabezpieczenie mienia następuje w formie nakazu zajęcia mienia, w którym określa się między innymi

tw. tymczasowego odbiorcę, którym jest pracownik sądu, niepodlegający Dyrektorowi ARA. Tymczasowy odbiorca pełni trzy funkcje: po pierwsze – zabezpiecza, nadzoruje i ochrania mienie, do którego odnosi się nakaz, a po drugie – ustala, czy mienie, do którego odnosi się nakaz, jest mieniem odzyskiwalnym, czy mieniem powiązanym, oraz czy jakiegokolwiek inne mienie jest możliwe do odzyskania i kto jest w jego posiadaniu, i po trzecie – przekazuje raporty do sądu i innych stron. Z analizy rozwiązań prawa angielskiego wynika, że postępowanie cywilne cechują w szczególności: mniej restrykcyjne zasady dotyczące dowodów rzeczowych, zaniżenie ciężaru dowodu oraz że postępowanie to jest postępowaniem *in rem*, a nie *in personam*. Zauważono jednocześnie, że postępowanie cywilne jest korzystne w tym sensie, że możliwe jest do przeprowadzenia nawet w sytuacji, gdy dowody w postępowaniu karnym okazały się niewystarczające, natomiast wystarczające są w postępowaniu cywilnym. Wreszcie możliwe jest wszczęcie tej procedury w przypadku, gdy w postępowaniu karnym nastąpiło uniewinnienie.

Jeżeli chodzi o angielskie regulacje karne, to zostały przedstawione w dwóch referatach: Joanne Hacking *Konfiskata w postępowaniu karnym po skazaniu – proces legislacyjny w Zjednoczonym Królestwie* oraz Ian Sutton *Odzyskiwanie owoców przestępstwa w postępowaniu karnym – postępowanie wykrywcze i praktyczne zastosowanie instrumentów prawnych – prezentacja kasusów*. Postępowanie karne w sprawie konfiskaty mienia może zostać wszczęte w sytuacji, gdy z wnioskiem do sądu wystąpi: prokurator lub Dyrektor ARA. Sąd, jeżeli uzna to za zasadne, może postępowanie takie wszcząć. Nakaz konfiskaty mienia może nastąpić tylko i wyłącznie po wyroku skazującym.

Szczegółowo zostały przedstawione rozwiązania organizacyjne i funkcjonalne PoCA. Dla postępowania karnego charakterystyczne jest, że obowiązek przeprowadzenia postępowania dowodowego jest odwrócony. Interesującym rozwiązaniem postępowania karnego w sprawie konfiskaty mienia jest konieczność stwierdzenia, czy skazany (oskarżony w tym postępowaniu) za przestępstwo prowadzi przestępczy tryb życia czy nie (s. 6 (4) PoCA), a następnie, jakie odnosił korzyści z działalności przestępczej. W przypadku, gdy sąd stwierdzi, że oskarżony nie prowadzi przestępczego trybu życia, to czy w stosunku do poszczególnych przestępstw uzyskał korzyść. Sąd, wydając nakaz konfiskaty, określa kwotę do zapłaty. Wysokość określonej kwoty, stanowi równowartość wartości uzyskanej z przestępstwa. Konfiskata jest stosowana w stosunku do mienia, którego wartość przekracza 5 tys. funtów. Przestępczy tryb życia odnosi się do jednej z trzech sytuacji: 1) przestępstwo trwało 6 miesięcy, 2) w okresie sześciu lat oskarżony został skazany za dwa przestępstwa, w wyniku których uzyskał korzyść, 3) oskarżony został skazany przynajmniej trzy razy za przestępstwo tego samego rodzaju, w wyniku którego uzyskał korzyść. Do przestępstw związanych z przestępczym trybem zalicza się: obrót narkotykami (import, produkcja, sprzedaż, posiadanie z zamiarem sprzedaży, udostępnianie lokalu w celu prowadzenia produkcji, handlu lub używania narkotyków), pranie pieniędzy, kierowanie działalnością terrorystyczną, przemyt ludzi, przemyt broni, fałszerstwo, kradzież własności intelektualnej, sutenerstwo i domy publiczne, szantaż, pośrednictwo pracy bez licencji. Jeżeli chodzi o sposób obliczenia kwoty w przypadku przestępczego trybu życia, to odnosi się do całego majątku oskarżonego istniejącego w chwili orzekania, sięgając aż sześciu lat wstecz, chyba że oskarżony wykaże, że majątek nie po-

chodzi z przestępczego trybu życia. W przypadku, gdy sąd stwierdzi, że sprawca nie prowadził przestępczego trybu życia, w stosunku do popełnionych przestępstw, sąd musi dokonać obliczeń – jaka jest uzyskana korzyść z poszczególnych przestępstw. Oszacowanie wszelkiego majątku uzyskanego przez oskarżonego wolne jest od praw osób trzecich. Zgodnie z PoCA wszelkie wydatki poniesione przez oskarżonego od wskazanego terminu, uważa się za wydatki poniesione ze środków uzyskanych w drodze przestępczej. Oskarżony może poprzez udokumentowanie pochodzenia majątku wyłączyć je z nakazu konfiskaty. Dostępność majątku po wykonaniu nakazu konfiskaty daje możliwość, zastosowania również innych nakazów skarbowych. Do apelacji od nakazu konfiskaty, stosuje się w postępowaniu przepisy dotyczące apelacji od wyroku. Zakaz konfiskaty objęty jest natychmiastową wykonalnością. Termin ten może ulec przedłużeniu – do 6 miesięcy, a następnie powyżej tego terminu, nie dłużej jednak niż do 12 miesięcy od wydania nakazu konfiskaty. Jeżeli nakaz konfiskaty nie został wykonany w terminie, wówczas wszczęte zostaje postępowanie egzekucyjne. Od momentu niewykonania nakazu konfiskaty zgodnie z przepisami PoCA sprawcę obciążają odsetki.

Uzupełniający charakter w powyższej materii miał referat Jamesa Perry'ego *Odyskiwanie aktywów – podejście strategiczne*, w którym przedstawione zostały rozwiązania prawne, mające obowiązywać w przyszłości.

Z uwagi na wieloodmianowość, wieloaspektowość i złożoność zagadnienia przypadku mienia, celem Seminarium stała się nie tylko analiza polskich przepisów karnych materialnych, procesowych i wykonawczych, uregulowań międzynarodowych (przepisy europejskie i międzynarodowe – w sumie aż 10 aktów prawa międzynarodowego), ale również przybliżenie standardów i rozwiązań normatywnych systemu prawa angielskiego. Wskazanie na praktyczne znaczenie tych instytucji pozwoliło ocenić ich efektywność i skuteczność.

Poza tym, na Seminarium zwrócono uwagę na istotny aspekt cywilny (materia cywilna została przedstawiona przez dr. W. Dubisa (Zakład Prawa Cywilnego i Prawa Międzynarodowego Prywatnego UW) w referacie *Bezpodstawne wzbogacenie w polskim kodeksie cywilnym – przepadek świadczenia uzyskanego w zamian za dokonanie czynu zabronionego lub w celu niegodziwym*. W. Dubis zauważył, że w obecnym stanie prawnym kodeksowa instytucja bezpodstawnego wzbogacenia pełni funkcje kompensacyjną i represyjną. Z przeprowadzonej analizy wynika, że obecna postać art. 412 k.c. bardziej przypomina instytucję prawa represyjnego, tj. prawa karnego powszechnego niż prawa cywilnego. Co prawda nowelizacja k.c. z 1990 r. złagodziła represyjność tej instytucji, nie zmienia to jednak faktu, że nadal ma ona taki charakter. Podkreślono, że konstrukcja 412 k.c. ma charakter problematyczny, gdyż wyznaczenie wyraźnej granicy pomiędzy czynami zabronionymi a celami czynności prawnych sprzecznych z aktami normatywnymi (ustawami czy wreszcie z zasadami współżycia społecznego) jest niemożliwe, zarówno ze względów teoretycznych, jak i praktycznych. Wyrażono nadzieję, że zakres art. 412 k.c. w przyszłości zostanie ograniczony. Wynika to z faktu, że rozwiązanie normatywne powinno mieć zastosowanie tylko i wyłącznie do sytuacji, gdy interwencja organu orzekającego będzie niezbędna. Na koniec odniesiono się do proponowanych rozwiązań projektu ustawy z 2007 r. o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy – Kodeks karny skarbowy,

ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks cywilny oraz ustawy – Prawo prasowe).

W końcowej dyskusji podkreślono, że zachodzi konieczność dokonania zmian obecnie obowiązujących rozwiązań normatywnych. Jednocześnie zwrócono uwagę, że złożoność problematyki przypadku mienia (konfiskaty) będzie stwarzała w niedalekiej przyszłości polskiemu prawodawcy liczne problemy natury legislacyjnej. Zauważono także, że konieczne będzie przełamanie „oporów doktrynalnych” – wynikających z faktu konserwatywnych stanowisk (lub takiego, a nie innego stanowiska autorów obecnie obowiązujących regulacji normatywnych). Problem przypadku mienia został ponadto omówiony w stosunku do systemu kar i środków karnych majątkowych (również kary dominującej jeszcze w systemie polskiego prawa karnego powszechnego, kary o charakterze izolacyjnym – kary pozbawienia wolności).

W drugim dniu seminarium wśród uczestników przeprowadzone zostały dwie ankiety (analiza SWOT i ogólne podsumowanie – sposób zrozumienia tematu przypadku mienia).

Pełne teksty przedstawionych referatów zostaną zamieszczone w materiałach po-konferencyjnych.

Olaf Włodkowski